

DOI: 10.15276/EJ.03.2020.5
DOI: 10.5281/zenodo.4434986
UDC: 330.34
JEL: R13, R58

ОЦІНКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ І ГРОМАД В КОНТЕКСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ASSESSMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CITIES AND COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF TERRITORIAL AND ECONOMIC COOPERATION

Olexandr I. Laiko, DEcon, Senior Researcher
*Institute of market problems and economic&ecological researches of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*
ORCID: 0000-0001-7082-0862
Email: alexlayko@gmail.com

Ganna P. Gramatik
*Institute of market problems and economic&ecological researches of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*
ORCID: 0000-0001-6153-5664
Email: annushkag7@gmail.com

Received 10.09.2020

Лайко О.І., Граматік Г.П. Оцінка сталого розвитку міст і громад в контексті територіально-господарського співробітництва. Оглядова стаття.

В статті проаналізовано розвиток міст і територіальних громад в аспекті відповідності цілям сталого розвитку, критеріям та принципам розбудови економіки України в умовах реалізації реформи з децентралізації влади та місцевого самоврядування. Наукові засади оцінки сталого розвитку міст і територіальних громад в Україні сформульовано відповідно до постулатів сталого розвитку та з врахуванням інституціональних особливостей провадження реформи децентралізації в Україні, з врахуванням вимог щодо формування комплексно спроможних та економічно самодостатніх територіальних громад. В статті проведено оцінку готовності до співпраці та об'єднання міст і громад України. Розглянуто договори в залежності від сфер співробітництва територіальних громад. Проаналізовано стан та динаміку розвитку процесів міжмуниципального співробітництва в Україні.

Ключові слова: співробітництво, територіальна громада, місцеве самоврядування, територіально-господарське співробітництво, сталий розвиток

Laiko O.I., Gramatik G.P. Assessment of sustainable development of cities and communities in the context of territorial and economic cooperation. Review article.

The article analyzes the development of cities and territorial communities in terms of compliance with sustainable development goals, criteria and principles of economic development of Ukraine in the implementation of the reform of decentralization of power and local self-government. Scientific principles of assessment of sustainable development of cities and territorial communities in Ukraine are formulated in accordance with the postulates of sustainable development and taking into account the institutional features of decentralization reform in Ukraine, taking into account the requirements for forming comprehensively viable and economically self-sufficient territorial communities. The article assesses the readiness for cooperation and unification of cities and communities of Ukraine. Agreements depending on the spheres of cooperation of territorial communities are considered. The state and dynamics of intermunicipal cooperation processes in Ukraine are analyzed.

Keywords: cooperation, territorial community, local self-government, territorial and economic cooperation, sustainable development

В сучасних умовах господарювання більшість регіонів України має значні труднощі, пов'язані із забезпеченням і підтримкою темпів соціально-економічного розвитку території. Це зумовлено необхідністю реалізації галузевих, регіональних та загальнонаціональних економічних і суспільних інтересів суб'єктів економічної діяльності країни та впровадженням сучасних європейських форм економічної взаємодії й розвитку.

Нові підходи у сфері державного управління розвитком регіонів обумовлюють необхідність використання ефективних та інноваційних методів управління економічними процесами на регіональному рівні. Ефективним та дієвим інструментом розвитку територій стає співробітництво територіальних громад, як основа ефективного використання регіональних ресурсів та посилення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Статтю підготовлено за темою НДР «Організаційно-економічні механізми підвищення продуктивності підприємницької діяльності в Україні», за програмою КПКВК: 6541230.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Окремих питань розвитку співробітництва територіальних громад приділяли увагу такі українські науковці: Г. Борщ, В. Вакуленко, О. Врублевський, А. Генова, О. Гриндей, Т. Журавель, О. Ігнатенко, Н. Костіна, Н. Осипенко, В. Полтавець, А. Ткачук, В. Толкованов, М. Фурсенко, Ю. Шаров, М. Шкільняк та інші. Дослідженнями проблеми сталості розвитку регіонів, зокрема проблемами формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів в Україні, активно займалися українські вчені, такі, як: Є. М. Борщук, Б. В. Буркинський, З. С. Варналій, І. М. Вахович, З. В. Герасимчук, Б. М. Данилишин, Л. Г. Мельник, В. Н. Степанов та інші.

Утім, незважаючи на численні праці, недостатньо висвітленими залишаються аспекти щодо визначення потенціалу територіально-господарського співробітництва, методології, методів та інструментарію оцінки сталого розвитку міст і громад в контексті територіально-господарського співробітництва.

Метою статті є оцінка сталого розвитку міст і громад в контексті територіально-господарського співробітництва; обґрунтування доцільності використання співробітництва територіальних громад як засобу ресурсного забезпечення території.

Виклад основного матеріалу дослідження

Запорукою розвитку будь-якого суспільства є співпраця. В рамках партнерських відносин суб'єкти співпраці об'єднують власні ресурси для досягнення поставленої мети. Такий вид взаємодії сторін є ефективним способом розв'язання актуальних проблем, засобом отримання взаємної вигоди та економічного зростання.

У рамках реалізації реформи з децентралізації влади та місцевого самоврядування розвиваються різні моделі співпраці між суб'єктами цієї реформи. Особливо актуальним питання співробітництва є для територіальних громад. Завдяки консолідації економічних, фінансових та людських ресурсів органи місцевого самоврядування можуть досягти нового рівня місцевого соціального та економічного розвитку, покращити якість надання послуг і підвищити рівень життя населення.

Співробітництво можливе як в межах одного сектору (урядового, приватного та громадського), так і між різними секторами. Спільна діяльність вказаних секторів є ознакою міжсекторного партнерства.

Підписуючи договори про міжмуніципальне співробітництво, громади отримують доступ до нових ресурсів, разом можуть брати участь у різних програмах та конкурсах, створювати спільні органи управління тощо. Співробітництво передбачає об'єднання муніципалітетами зусиль та ресурсів (фінансових, кадрових, земельних, інформаційних тощо) з метою отримання обопільної користі.

Територіально-господарське співробітництво – це нова (інноваційна) форма політики місцевого і регіонального розвитку, що останнім часом набуває все більшого поширення в Україні. І воно має великий потенціал, який може бути дуже корисним для забезпечення сталого розвитку усіх без винятку (великих та малих) громад.

Досвід багатьох країн засвідчує, що органи місцевого самоврядування (територіальні громади базового рівня) ніколи не є абсолютно самодостатніми, незалежно від їх площі та чисельності населення. У зв'язку з цим територіально-господарське співробітництво є актуальною та інноваційною формою діяльності багатьох громад. Воно є логічним рішенням для нейтралізації наслідків нераціонального розподілу функцій та ресурсів між різними підрозділами публічної влади, недосконалої організації територіальної влади тощо. Співробітництво є характерним для децентралізованої територіальної адміністративної системи. Чим вищою є ступінь автономії муніципалітетів, тим більше вони потребують співпраці і тим більше вони можуть співпрацювати.

Станом на 01 січня 2020 року в Україні налічувалось близько 30 тисяч суб'єктів адміністративно-територіального устрою, з яких 27163 – це сільські населені пункти, в яких функціонують 11550 представницьких органів місцевого самоврядування. Близько 50% територіальних громад мають населення менше 1000 мешканців. Майже усі такі територіальні громади перебувають на дотації держави, оскільки не мають необхідних фінансових та економічних ресурсів для надання повноцінних громадських, державних, комунально-побутових і соціально культурних послуг. Обсяги таких дотацій не дають змоги надавати населенню послуги на рівні гарантованих державою соціальних стандартів. Саме тому співробітництво територіальних громад стає ефективним та дієвим інструментом розвитку територій та основою ефективного використання регіональних ресурсів та посилення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Новітні і актуальні для України аспекти впливу процесів децентралізації на розвиток міст і громад серед наведених в національній доповіді показників представлені недостатньо, а деякі з наявних індикаторів характеризуються важкістю доступності статистичної інформації про їхню динаміку. Навіть серед індикаторів ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад» в базових варіантах методик [1, 2] відсутні показники, що характеризують розвиток міст і громад на базовому рівні.

Керуючись набором базових індикаторів за ціллю 11 «Сталий розвиток міст і громад» [10], визначеним в національній доповіді Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Цілі сталого розвитку: Україна» з врахуванням фактору доступності статистичної інформації, наявної в базах Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України,

Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України, розроблено комплекс індикаторів з оцінки ступеню відповідності стану розвитку міст і громад в Україні цілям сталого розвитку, а також потребам реалізації внутрішньої політики щодо ефективного розвитку поселень міського та сільського типів в Україні на засадах підвищення стандартів життя та покращення рівня добробуту.

За напрямом готовність до співпраці та спільного виконання значущих проектів сталий розвиток міст і громад України може бути оцінений за допомогою таких індикаторів як:

- Кількість утворених об'єднаних територіальних громад, од.;
- Кількість жителів в об'єднаних територіальних громадах, осіб;
- Площа території ОТГ, тис. кв. км.;
- Кількість договорів міжмуниципального співробітництва, од.;
- Кількість громад, що використовують інструмент міжмуниципального співробітництва, од.;
- Кількість територіальних громад, залучених до процесу реформування, од.;
- Питома вага територіальних громад, залучених до процесу реформування, що використовують інструмент міжмуниципального співробітництва, %;
- Обсяги державної фінансової підтримки розвитку ОТГ з ДФРР, млрд. грн.;
- Кількість проектів, відібраних за конкурсом і профінансованих ДФРР, од.;
- Середня вартість одного проекту, відбраного за конкурсом і профінансованого ДФРР, тис. грн.

Наведені індикатори є запропонованими для використання авторами і в більшості не мають цільових значень. Позитивним, з точки зору успішності реформи децентралізації в Україні, є зростання значень цих показників. Єдиним індикатором, для якого можна встановити цільове значення в 100% є питома вага територіальних громад, залучених до процесу реформування, що використовують інструмент міжмуниципального співробітництва.

Оцінку готовності до співпраці та спільного виконання значущих проектів містами і громадами проведено на основі аналітичних розрахунків.

Таблиця 1. Оцінка готовності до співпраці та об'єднання міст і громад України

Індикатори підцілі	Роки						
	2005-2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість утворених об'єднаних територіальних громад, од.	X	X	159	366	665	874	1050
Темп росту, пункти	X	X	X	2,30	1,82	1,31	1,20
Кількість жителів в об'єднаних територіальних громадах, млн. осіб	X	X	1,4	3,2	5,7	9,1	11,8
Площа території ОТГ, тис. кв. км.	X	X	36,9	89,2	166,9	209,4	245
Кількість договорів міжмуниципального співробітництва, од.	X	2	32	70	111	287	525
Темп росту, пункти	X	X	X	2,19	1,59	2,59	1,83
Кількість громад, що використовують інструмент міжмуниципального співробітництва, од.	X	12	172	285	400	1122	1952
Темп росту, пункти	X	X	14,33	1,66	1,40	2,81	1,74
Кількість територіальних громад, залучених до процесу реформування, од.	X	X	814	1771	3159	3711	4355
Питома вага територіальних громад, залучених до процесу реформування, що використовують інструмент міжмуниципального співробітництва, %	X	X	21,13	16,09	12,66	30,23	44,82
Відхилення від цільового значення 100%, пунктів відсотку	X	X	78,87	83,91	87,34	69,77	55,18
Обсяги державної фінансової підтримки розвитку ОТГ з ДФРР, млрд. грн.	X	X	2,908	3	3,5	6	7,7
Кількість проектів, відібраних за конкурсом і профінансованих ДФРР, од.	X	X	876	810	803	811	X
Середня вартість одного проекту, відбраного за конкурсом і профінансованого ДФРР, млн. грн.	X	X	3,32	3,70	4,36	7,40	X

** – 2014-2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

*** – дані за 2005-2013 роки відсутні з огляду на те, що реформа децентралізації офіційно розпочалась в Україні з 2014 року, дані за 2018 рік є попередніми.

Джерело: складено авторами за матеріалами [3-6].

Результати розрахунків готовності до співпраці та спільного виконання значущих проектів містами і громадами свідчать про позитивну динаміку формування об'єднаних територіальних громад в Україні. 1380 ОТГ в 2020 році в порівнянні з 1050 ОТГ в 2019 році. Однак фінансова спроможність територіальних громад, що об'єдналися, на жаль, не може бути проаналізована в динаміці через відсутність належної статистичної інформації, але станом на грудень 2017 року, проведена оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад, продемонструвала високий рівень їхньої дотаційності. Але більшість із створених ОТГ виявилась неспроможною покривати свої потреби у витратах за рахунок власних доходів. Незважаючи на зростання кількості територіальних громад, залучених до процесу реформування, і кількість громад, що використовують інструмент міжмуніципального співробітництва, питома вага територіальних громад, залучених до процесу реформування, що використовують інструмент міжмуніципального співробітництва, все ще залишається відносно низькою. Обсяги державної фінансової підтримки децентралізаційних процесів в Україні зростають і, відповідно, збільшується середня вартість одного проекту, відібраного за конкурсом і профінансованого ДФРР, яка в 2017 році зростає, в порівнянні з 2015 роком з 3,32 млн. грн. до 7,40 грн. Це позитивний показник, який може свідчити про поступовий перехід до інституціонального інвестування в територіальних громадах України, тобто капіталовкладення здійснюються в стратегічно значущі проекти. Однак без розширеної інформації про сутність таких проектів важко робити остаточні

Таблиця 2. Сфери співробітництва територіальних громад

Розвиток соціальної сфери					Розвиток реального сектору				
Сфери співробітництва	2018		2019		Сфери співробітництва	2018		2019	
	К-сть дог-в	%	К-сть дог-в	%		К-сть дог-в	%	К-сть дог-в	%
Житлово-комунальне господарство	90	22,50	16	7,92	Енергозбереження	16	4,00	2	0,99
Надання адміністративних послуг	90	22,50	43	21,29	Туризм	14	3,50	3	1,48
Пожежна безпека, забезпечення правопорядку	43	10,75	13	6,44	Транспорт	8	2,00	8	3,96
Освіта	34	8,50	16	7,92	Інформаційні технології (ІТ)	7	1,75	1	0,50
Охорона здоров'я	29	7,25	24	11,88	Соціально-економічний розвиток, планування та облік	4	1,00	2	0,99
Соціальний захист населення	21	5,25	20	9,90	Охорона навколишнього природного середовища	4	1,00	14	6,93
Фізкультура і спорт	15	3,75	7	3,46	Аграрний і сільський розвиток	4	1,00	1	0,50
Культура	9	2,25	5	2,47	Газопостачання	2	0,50	-	-
Зберігання архівних документів	6	1,50	2	0,99					
Повноваження у сфері праці	3	0,75	21	10,40					
Управління комунальною власністю	1	0,25	4	1,98					
Всього	314	85,25	171	84,65	Всього	59	14,75	31	15,35

Джерело: складено авторами за матеріалами [9].

Переважно громади об'єднують кошти і зусилля для вирішення питань соціальної сфери, зокрема: у сферах житлово-комунального господарства, благоустрою, пожежної безпеки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. В той час як на розвиток реального сектору припадає близько 15% усіх коштів [9].

Територіально-господарське співробітництво вимагає компромісів, консультацій, оцінювання, стратегічного планування та визначення цілей. Отже, органи місцевого самоврядування, які беруть участь у співробітництві, можуть очікувати неабиякі переваги, а саме:

— зменшення виробничих витрат та забезпечення заощадження коштів;

- збільшення кількості користувачів / отримувачів послуг;
- збільшення власних інвестиційних ресурсів;
- обмін знаннями та досвідом у наданні окремих послуг, що робить їх надання більш ефективною справою;
- стає можливим укладання більш вигідних контрактів з приватними компаніями;
- можливість об'єднати ресурси, що покращить ефективність співпраці;
- підвищення рівня довіри серед кредиторів та здатність залучати зовнішнє фінансування як від держави, так і від приватних партнерів.

Разом з тим, співробітництво може мати певні ризики, серед яких такі: повільний процес ухвалення рішень (бо потребує рішення не одного органу місцевого самоврядування, а усіх, хто бере участь у співробітництві); низьке інформування громадськості про прийняте рішення (внаслідок чого зростає недовіра населення до спільної діяльності); суб'єктивний чинник (потреба ділитися владою, авторитетом, дослухатися до думки партнера); недовіра до відкритості та прозорості діяльності (намірів) партнерів.

Досвід багатьох країн свідчить, що територіальні громади ніколи не є абсолютно самодостатніми, незалежно від їх площі та чисельності населення. У зв'язку з цим територіально-господарське співробітництво є актуальною та інноваційною формою діяльності для переважної більшості громад.

Співробітництво може сприяти не лише успішному вирішенню наслідків нерациональної реалізації самоврядних функцій та неефективного використання наявних у територіальних громадах ресурсів, але й недосконалої організації територіальної влади.

Висновки

В результаті об'єднання територіальних громад формується територіально-господарський комплекс, який повинен забезпечувати стійкість розвитку за рахунок власних ресурсів, при цьому ефективність їх використання визначається на основі досягнення цільових індикаторів.

Кількість громад, які використовують механізм міжмуніципального співробітництва, об'єднавши ресурси задля вирішення важливих для розвитку територій питань, в Україні має позитивну динаміку. Водночас існують території-лідери (Полтавська та Вінницька області), у яких накопичений значний досвід міжмуніципального співробітництва, наявними є успішні практики, система мотивування громад до співпраці. Цей досвід потребує ретельного вивчення задля запозичення в інші регіони країни.

Економічне співробітництво має здійснюватись на різних адміністративно-територіальних рівнях, однак ключовим виступатиме регіональний рівень як такий, на якому можуть вирішуватись достатньо масштабні питання, що не є доступним для локального рівня, і враховуватиметься місцева специфіка, переваги і можливості окремих територіальних одиниць, що важко зробити на національному рівні.

Зазначене зумовлює необхідність подальшого комплексного наукового дослідження розвитку управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад, формування концептуальної моделі підтримки співробітництва територіальних громад на регіональному рівні, розроблення методичних підходів до вимірювання успішності та ступеню зрілості у сфері співробітництва територіальних громад як основи постійного вдосконалення. А це, в свою чергу, забезпечить створення єдиного економічного, інформаційного, освітнього та інших просторів в межах всієї території держави.

Abstract

The article analyzes the development of cities and territorial communities in terms of compliance with sustainable development goals, criteria and principles of economic development of Ukraine in the implementation of the reform of decentralization of power and local self-government. Scientific principles of assessment of sustainable development of cities and territorial communities in Ukraine are formulated in accordance with the postulates of sustainable development and taking into account the institutional features of decentralization reform in Ukraine, taking into account the requirements for forming comprehensively viable and economically self-sufficient territorial communities. The purpose of assessing the adequacy of the state of development of cities and communities is: determination the degree of compliance with the target values of basic indicators of sustainable development and the values of additional indicators that assess the development capacity of cities and local communities in Ukraine.

The article assesses the readiness for cooperation and unification of cities and communities of Ukraine. Agreements depending on the spheres of cooperation of territorial communities are considered. The state and dynamics of intermunicipal cooperation processes in Ukraine are analyzed, which allowed to formulate a scientific problem that needs to be solved in the near future, namely: the contradiction between the urgent need to develop management tools to support cooperation of territorial communities in Ukraine and lack of conceptual and methodological support. The main tasks of complex scientific research are given, the purpose of which should be to solve a certain problem, in particular, to clarify the concepts of the subject area of research, to define basic principles and tested and recognized by the international community practices, to form a conceptual model of regional cooperation at regional level. to measure the success and degree of maturity in the field of cooperation of territorial communities as a basis for continuous improvement.

Trends in the development of cities and communities in Ukraine have been identified and a number of regulatory measures have been proposed to ensure the transition to the principles of viability, the maximum possible capacity in the socio-economic dimensions. The developed regulators correspond to the identified problems of sustainable development of communities and cities and are aimed at stimulating investment activities as a basis for financing budget expenditures and improving welfare, to stimulate cooperation and implementation of joint community projects to address issues.

Список літератури:

1. Institutionalising Sustainable Development, веб-сайт. Режим доступу: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-sustainable-development-studies_20743262.
2. Устойчивое развитие: методология и методики измерения: Учебное пособие/С.Н. Бобылев, Н.В. Зубаревич, С.В. Соловьева, Ю.С. Власов; под ред. С.Н. Бобылева. М.: Экономика, 2011. 358 с.
3. Моніторинг фінансової спроможності 159 ОТГ за 2016 рік, веб-сайт. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/16/МОНІТОРИНГ_фінансової_спроможності_159_ОТГ_-_2016_рік.pdf.
4. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за перше півріччя 2017 р. веб-сайт. Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Otsinka-fin-spromozhn-366-OTG-vlasni.pdf>
5. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за 9 місяців 2018 року, веб-сайт. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10138?page=3>.
6. Бюджети 806 ОТГ. Рейтинг за 9 місяців 2019 року, веб-сайт. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/11877>.
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/gromada>.
8. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, веб-сайт. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.
9. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. Веб-сайт. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamkidiyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/rejestr/>.
10. Цілі Сталого Розвитку: Україна: Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017, 176 с.
11. Врублевський О.С. «Співробітництво територіальних громад» (бібліотечка місцевого самоврядування) Олександр Врублевський. К. ІКЦ «Легальний статус», 2014. 56 с.
12. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС): Навчально-практичний посібник/ За заг. редакцією Толкованова В.В., Журавля Т.В. Київ. 2016. 154 с.
13. Міжмуніципальне співробітництво: навчальний посібник / Уклад.: В. Вакуленко, О. Ігнатенко, Г. Борщ, О. Курт, Ф. Тедік, Т. Журавель. К. : Фенікс, 2012. 392 с.

References:

1. Institutionalising Sustainable Development. Web-site. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-sustainable-development-studies_20743262.
2. Bobylev S.N., Zubarevich N.V., Solov'yeva S.V., Vlasov Y.S. (2011) Ustoychivoye razvitiye: metodologiya i metodiki izmereniya: Uchebnoye posobiye. [Sustainable development: methodology and measurement techniques: Textbook] M.: Ekonomika, 358 p.
3. Monitorynh finansovoyi spromozhnosti 159 OTH za 2016 rik. Veb-sajt. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/16/MONITORYNH_f finansovoyi_spromozhnosti_159_OTH_-_2016_rik.pdf.
4. Otsinka finansovoyi spromozhnosti 366 OTH za pershe pivrichchya 2017 r. Veb-sajt. Retrieved from: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Otsinka-fin-spromozhn-366-OTG-vlasni.pdf>.
5. Ekspertnyy analiz byudzhativ 665 OTH za 9 misyatsiv 2018 roku. Veb-sajt. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/10138?page=3>.
6. Byudzhetny 806 OTH. Reytynh za 9 misyatsiv 2019 roku. Veb-sajt. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/11877>.
7. Web-site. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/gromada>.
8. Monitorynh protsesu detsentralizatsiyi vlady ta reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya. Web-site. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.
9. Rejestr dohovoriv pro spivrobitnytstvo terytorial'nykh hromad. Web-site. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/napryamkidiyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/rejestr/>.

10. Tsili Staloho Rozvytku: Ukrayina: Natsional'na dopovid' (2017). [Sustainable Development Goals: Ukraine: National Report 2017]. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, 176 p.
11. Vrublevsky O.S. (2014) Spivrobitnytstvo terytorial'nykh hromad (bibliotechka mistsevoho samovryaduvannya) [Cooperation of territorial communities (library of local government)] K. ICC Legal Status, 56 p.
12. Tolkovanov V.V., Zhuravel' T.V. (2016). Spivrobitnytstvo terytorial'nykh hromad (mizhmunitsypal'ne spivrobitnytstvo – MMS) [Cooperation of territorial communities (inter-municipal cooperation - MMS): Educational and practical manual]. Kiev, 154 p.
13. Vakulenko V., Ihnatenko O., Borshch H., Kurt O., Tedik F., Zhuravel F. (2012). Mizhmunitsypal'ne spivrobitnytstvo: navchal'nyy posibnyk. [Intermunicipal cooperation: a textbook]. K.: Phoenix, 392 p.

Посилання на статтю:

Лайко О.І. Оцінка сталого розвитку міст і громад в контексті територіально-господарського співробітництва / О. І. Лайко, Г. П. Граматік // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2020. – № 3 (13). – С. 40-46. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/ejopu/2020/No3/40.pdf>.
DOI 10.15276/EJ.03.2020.5. DOI: 10.5281/zenodo.4434986.

Reference a Journal Article:

Laiko O.I. Assessment of sustainable development of cities and communities in the context of territorial and economic cooperation / O. I. Laiko, G. P. Gramatik // Economic journal Odessa polytechnic university. – 2020. – № 3 (13). – P. 40-46. – Retrieved from <https://economics.opu.ua/ejopu/2020/No3/40.pdf>.
DOI: 10.15276/EJ.03.2020.5. DOI: 10.5281/zenodo.4434986.

